

Nicolette Mout, *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw* (Proefschrift Leiden, Leidse Historische Reeks, XIX; Leiden: Universitaire Pers, 1975, xiii en 206 blz., f 38,50, ISBN 90 6021 226 6).

Dit boek, als proefschrift (Leiden) verschenen, getuigt van een zekere moed, een bepaalde flinkheid: met haar kennis van het Tsjechisch kan de schrijfster de lezers inlichten over het hoogtepunt van verbindingen tussen Bohemen en de Nederlanden, dat wil zeggen de tijd waarin velen in de Nederlanden hun hielen moesten lichten en Rudolf II zovelen aan zijn hof wist te verbinden. De schrijfster glijdt dan ook wat vlot heen over het thema 'Bohemen en humanisme', hoewel zij toegeeft (159, n. 44) dat de invloed vanuit West-Europa op het Tsjechisch humanisme nog niet diepgaand is onderzocht; er had dus wel wat meer aandacht besteed mogen worden aan Erasmus, die jegens de Boheemse Broeders zulk een bijzondere verhouding had, dat de Erasmus-kenner bij uitnemendheid daaraan een apart opstel wijdde (P. S. Allen, *The Age of Erasmus* (Oxford, 1914, 276-298). Mogelijk zou een beroep op termen als 'Erasmianisme', 'irenisch' (100,111) en daarmee de periode van gematigdheid onder Maximiliaan II en de eerste decennia van Rudolfs bewind een wat duidelijker achtergrond gekregen hebben, zowel bij de Nederlanders als bij Boheemse gastheren.

Hier staat tegenover, dat het onderwerp van het boek ver over de zestiende eeuw heen schiet, zowel in stof als intrinsiek gehalte. Het boek werkt naar een climax toe; het derde en langste hoofdstuk (51-94) levert de kern van het boek: een menigte van kunstenaars-ambachtslieden, mensen van wetenschap in allerlei specialismen passeren de revue op hun weg naar Graz, Innsbruck, Wenen en dan vooral naar Praag, waar zij een belangrijke bijdrage leveren aan het zogenaamde Praagse maniërisme, waaraan niet minder alchemisten, astrologen, mystici en charlatans deel hadden.

Het is een verdienste van de schrijfster, dat zij boven een blote opsomming uit een netwerk kan schetsen van persoonlijke en artistiek-wetenschappelijke verbindingen; het uitvoerige personenregister verraadt, dat zij heel wat meer Nederlanders op het spoor kwam dan R. J. W. Evans (*Rudolf II and his World*, Oxford, 1973), die al een wemeling van namen biedt, maar ook dat de meeste personen meer dan eens konden worden verwerkt in een zinvol verband. Dat geldt heel in het bijzonder voor hoofdstuk IV 'De politieke en godsdienstige denkbeelden der Nederlanders aan het Praagse hof' (94-117), waar zij greep kreeg op een groep aanhangers van het 'Huis der Liefde'; steunend op bekende literatuur (De la Fontaine Verwey, Rekers, Van Dorsten) weet zij toch een eigen toets aan te brengen. Het boek vindt z'n hoogtepunt en afsluiting in een beschrijving van 'De calvinistische vreemdelingenkerk te Praag' (118-149), die tussen de Majesteitsbrief van 1609 en de catastrofe door de Slag op de Witteberg (1620) een officieel bestaan kon leiden.

Zowel over de samenwerking met de broederuniteit als over vóór- en na-geschiedenis (dat wil zeggen liquidatie) van de organisatie weet mevrouw Mout nieuws te brengen, daar 'een gelukkig toeval' (118) haar bracht naar het Gemeentearchief in Dordrecht. Overigens wist Machiavelli reeds, dat de fortuin de moedigen te hulp komt. Wel mag nog gezegd, met zovele zestiende-eeuwse Nederlanders in geestelijke actie, dat het raadzaam kan zijn te bedenken, dat de 'oude' biografische woordenboeken vaak nog hulp kunnen bieden, waar moderne tekort schieten; te meer, daar zowel Valerius Andreas' *Bibliotheca Belgica* (nadruk van de uitgave van 1643; Nieuwkoop, 1973), als Franciscus Sweertius' *Athenae Belgicae* (Antwerpen, 1628) zich op 'grootnederlands' standpunt stellen en elkaar aanvullen.

E. H. Waterbolk

E. H. Kossmann en A. F. Mellink, ed., *Texts concerning the Revolt of the Netherlands* (Cambridge: Cambridge University Press, 1974, 295 blz., £ 6.-).

Deze uitgave is niet alleen voor Engels-sprekenden van belang, maar ook voor wie de Nederlandse bronnen zelf kan lezen. Het werk verscheen in de serie 'Cambridge Studies in the History and Theory of Politics' en concentreert zich dan ook op de politieke theorieën die in de loop van de Opstand geventileerd werden. Zo gevarieerd en wisselend als de stromingen in de Opstand waren, zo gevarieerd en wisselend waren ook de opvattingen over rechten en plichten van vorst en onderdanen, over de ware godsdienst en godsdienstvrijheid. De groei van deze ideeën moet men distilleren uit soms vrij korte passages in proclamaties, pamfletten en brieven. Kossmann en Mellink hebben uit het zeer verspreide bronnenmateriaal 67 documenten of fragmenten van documenten geselecteerd, die in dit opzicht belangwekkend zijn. De collectie begint met een gedeelte uit de Brieven uit het Bos van Segovia en eindigt met de bekende discussie in de tijd van Leicester over de positie van de Staten.

De vertaling is knap. Wie de zestiende-eeuwse zinsbouw kent, zal de leesbaarheid van het Engels waarderen. Slechts op één punt dreigt misverstand. In de vertaling van artikel 2 van de Unie van Utrecht wordt gesuggereerd dat men bij de Pacificatie van Gent de wapens opnam tegen Don Juan. Dit is natuurlijk onjuist en in de Nederlandse tekst worden de Pacificatie en het opnemen van de wapens (na Namen) dan ook als twee afzonderlijke feiten na elkaar genoemd.

In een inleiding van 50 bladzijden worden de stukken in hun historisch verband geplaatst. Het is begrijpelijk dat niet meer ruimte beschikbaar was, maar wie niet al enigszins vertrouwd is met de geschiedenis van de Opstand, zal moeite hebben deze uiterst beknopte schets te volgen. Enkele vraagtekens zijn hier op hun plaats. Op bladzijde 6 zeggen de schrijvers, dat Philips II niet anders regeerde dan zijn vader, maar door zwakte faalde. Aan het begin van dezelfde alinea vermelden zij echter 'the changing climate of opinion'. Was dat niet essentieel bij het falen van Philips? De vervolgingen die men onder Karel V nog accepteerde, stuitte in de loop van de jaren zestig op steeds meer weerstand. Midden augustus 1566 was het centrale bewind inderdaad machteloos (10), maar was de innerlijke verdeeldheid (enerzijds Margaretha, anderzijds de stadhouders Oranje en Egmond met Hoorne en Hoogstraten) hier niet belangrijker dan de kracht van de beeldenstorm? Op bladzijde 15 lijkt het of de geuzenliederen het werk van de watergeuzen waren. Het is minder juist te zeggen (32) dat de Unie van Utrecht 'was joined by all the northern provinces with Flanders and Brabant as associate members'. Op bladzijde 165 wordt in de inleiding op de Unie van Utrecht de juiste toedracht vermeld.

De annotatie is eveneens uiterst summier, maar ook hier geldt, dat wanneer men meer had willen geven, dit al snel veel meer geworden zou zijn. Dat de munitie van de Spanjaarden na het beleg van Zierikzee niet in mei, maar in juli 1576 begon, is van weinig belang. Twee drukfouten zijn storend: Saravia werd niet in 1582 predikant, maar al in 1562 en Kossmann schrijft men met een dubbele n, het titelblad ten spijt!

Met deze bloemlezing hebben de bewerkers in kort bestek veel gegeven, zowel aan de Nederlands- als aan de Engels-sprekende vakgenoten.

J. J. Woltjer